

TÖRTÉNETI IRODALOM.

Észrevételek Jakab Elek úrnak,

*»A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye« czíni
munkáról írt bírálatára.*

I.

Három évvel ezelőtt jelent meg a magyar t. Akadémia kiadásában az imént megnevezett munkánk I. kötete, melyben az erdélyi *törvényhatóságok* jogszabályait (Statuta et Constitutiones Municipiorum Transsylvaniae) kívántuk közrebocsátani. Ezt Jakab Elek úr szíves volt három éven át tanulmányozni, azután részletes bírálat alá venni s ennek eredményét előbb a Történelmi Társulat gyűlésén fölolvasni, utóbb pedig a Századokban (1888. évfolyam 6., 7. füzet, 541—550. és 642—659. ll.) közzétenni. Legkiválóbb sajátsága e bírálatnak a diplomatikus ügyesség, melylyel a megbírált munkát a szakértő közönség előtt valódi érdemén túl magasztalni, a nem szakértők szemében pedig azon alul lehordani megkísérlette az által, hogy egy-két előnynek elismerése s pár jelentéktelen hibának kimutatása mellett nem emeli ki, mik lényeges fogyatkozásai, s igen sokat hibaként ró meg, a mi nem hiba, s javasol helyökbe olyant, a minek követése nagy hiba volna. Talán nem végezzünk egészen fölösleges munkát, ha e bírálat egyes részeinek igazi jelentőségét felderíteni megkísértjük.

Jakab Elek úr először is (Száz. 543. l.) azon elveket adja elő, a melyek követését a forrásművek kiadásánál egyáltalán szükségesnek tartja. Ezen elvek közül némelyeket követtünk már, mielőtt tudtuk volna, hogy azok a Jakab E. úrúri is, másokat jövőre sem fogunk követni, ha csak az Akadémia, melynek utasításai egyedül irányadók reánk nézve, a magáéivá nem tenné, mit azomban nem hiszünk. Elfogadhatatlan különösen *hatodik* elve, mely szerint *»helyhatósági szabályok* (Statuta. Constitutiones) közlésénél *a királyi kiváltságot, vajdai törvényszéki határozatot, fejedelmi táblai ítéletet, annak kell címezni a mi;*« — mert ez elv önönmagának

mond ellent: a kir. kiváltságok stb. ugyanis nem lévén statutumok, ezek gyűjteményébe fel sem vehetők.

Nem követheti továbbá helyes gondolkozású ember bírálónak ezen *nyolczadik* elvét: »*a forráskiadónak meg nem engedhető, hogy eredetijének más czímet adjon, mint a mi annak czímében, szövegében vagy a szöveg természetében benne van*; — mert ez elv absurdumra vezethet. Ezen elvből ugyanis logikai szükségességgel következik

1. hogy az olyan, czím nélküli szabályt, melynek szövegében efféle kifejezés fordul elő: gondolkoztunk, v. parancsoltatik, v. tetszett, v. megállott (p. o. Corp. Stat. 2., 7., 127., 355., 376., 486. stb. lapjain), ekként kellene címezni: gondolkozás, parancsolat, tetszés v. megállás; és

2. hogy akkor, a midőn a forrás szövegében akár egymással összekötve, akár külön felváltva többféle ilyen jelszó használtatik (mint pl. Corp. Stat. 147., 382—386., 442., 447—448. stb. ll.), ezeket valahogyan össze kellene házasítani, hogy az illető szabálynak jellemző czímet adhassunk.

Ámde Jakab E. úr nem meri elvéből e logikai következtetést levonni, hanem e helyett a logikán hirtelen nagyot facsarintva, ilyen formán okoskodik: a kiadvány szerkesztőinek az az elvök, hogy az egyes szabályokat a szövegben előforduló jelszók helyett a statutum szóval címezzék; ezen elv követése mellett telát a törvényhatóság közgyűlésében kelt *minden* végzést s így *számos oly végzést* is statutummá kell bélyegezniök, melyek »nem állandó szabályalkotás *tárgyai*, hanem *pillanatnyi szükség* idézte elé (ipsissima verba, Száz. 545. l.).« Holott a munkánkban mindvégig következetesen tanúsított eljárásunk nyugodt megfigyelése után nyilván így kell vala okoskodnia: minthogy a szerkesztőknek elve az, hogy csakis az oly szabályokat nevezzék statutumnak, melyeknek hivatása állandó zsinórmértékül szolgálui, — ergo az olyan végzéseket, melyek czélja egy vagy más concret eset elintézése, nem szabad a statutum fogalma alá vonniok. — Hogy elvünk valóban ez, azt Jakab E. úr, ki munkánkat három éven keresztül tanulmányozta, annak tartalmából vajmi könnyen kivethette volna; mert abban kezdettől végig csupa állandó alkalmaztatásra szánt szabályokat, s csak egyetlen egy, concret esetben hozott ítéletet közöltünk (Corp. Stat. 448. l.), mire az olvasót külön jegyzetben legott figyelmeztettük. S a midőn látjuk, hogy maguk az eredeti szabályok szerkesztői, még a magyar nyelvű szabályokat is mindig latin főnévvel, még pedig nem egyszer olyanal keresztelik el, mely a szövegben az akaratkijelentés czéljára használt igék egyikétől sem származik; midőn látjuk, hogy a czímbe a statutum szót is használják, míg az a szövegben nem

fordúl elő, — vagy hogy későbbi szabály egy korábban alkotott czím nélküli szabályt statutumnak nevez (példák: Corp. Stat. 147., 345., 363., 382 — 386., 394. ll.); és a midőn tudjuk, hogy a törvényhatóságoknak állandó szabály alakjába öntött minden akarathatóságát, tekintet nélkül hatályának időtartamára, jogi műnyelven statutumnak hívják: mind a szabályt alkotó közegek szelleme, mind pedig a jogi terminologia ellen vétenénk, ha jövőre eddig követett elvünkötől elpártolnánk.

Ezen pár észrevétel után szükségtelen egyenkint számba venni azon, az unalmasságig gyakran ismétlődő helyeket, melyeken a statutum szó használatát veti szemünkre. De nem hagyhatjuk szó nélkül azon állítását, hogy statutumnak (illetőleg constitutió-nak) nevezünk olyasmit is, a mi nem helyhatósági szabály. Nevezetesen:

a) az 1451. évi székely nemzeti constitutióról (Corp. Stat. 1. l.) azt állítja, hogy ez »vajdai törvényszék által hozott ítélet, mely később vált a nemzet törvényévé« (Constitutio; Száz. 546. l.); pedig hát, egészen eltekintve a tartalomtól, már magának a szövegnek ezen határozott kitételei: »in *congregatione generali* nostra *Universitatis* Sicularum celebrata« továbbá: »inter alios *perpetuo* durantes id decernentes decrevimus«, és a szöveg végén: »in cuius *dispositionis, statutionis* perpetuam stabilitatem« etc. nemcsak minden kétséget kizárólag bizonyítják, hanem mintegy önmaguktól közvetlenül szájunkba adják, hogy itt állandó zsinórnémértékű szolgáló nemzeti constitutióról van szó. Ugy véljük, hogy nem hibázunk, ha azt állítjuk, hogy csak a minden áron való hibátkeresés fékezhetetlen szenvedélyétől elkábított értelem tekintheti e constitutiót ítéletnek.

b) Az 1499. évi székely nemzeti constitutióra (Corp. Stat. 7. l.) azt az észrevételt teszi, hogy ez *kir. kiváltságlevél*, mely »szintén később vált a nemzet törvényévé«. — Tehát a székely nemzet előbb mint privilegiummal élt azzal, később pedig mint constitutióhoz ragaszkodott hozzá. Munkánk czéljához képest mi csakis ez utóbbi minőségben vehettük fel abba, még pedig, mint a hozzá írt jegyzetből kivehetni, a privilegiumnak egy hitelt érdemlő másolatából; s így természetesen el kellett hagynunk a bevezetést és záradékot, mely azt privilegium s nem constitutio színében tüntette volna fel. Ugyanazért azt hisszük, hogy e privilegialis részek elhagyása miatt sem érdemlünk megrovást.

c) Háromszéknek Zabolán alkotott és a vajda által megerősített Constitutiói (Corp. Stat. 2. l.) Jakab E. úr nézete szerint »az erdélyi vajdának és székelyek ispánjának *Mátyás király* nevében kiadott intézkedései és rendeletei« volnának. (Száz. 548. l.) Ezen nézetét sem tarthatjuk helyesnek; mert a szövegben elég

világosan mondatik, hogy Háromszék régi *törvényei és jogai* vizsgáltattak át és újítottak meg az egybegyűlt néppel együttesen; aztán az akaratnyilvánításnak több pontban oly formája van (ordinatum, statutum, compositum est), mely a király nevében kiadott vajdai rendeletre nem illik; s végre az ilyenmű rendelet természetével ellenkezik, hogy érvénye attól tétessék függővé, miszerint az illető alattvalók közönsége annak követésére magát önként kötelezze, a mi pedig a kérdéses szabályzat alkotásakor tényleg megtörtént. (L. Corp. Stat. 7. l.)

d) Az 1600. évi magyar nemzeti constitutiót (Corp. Stat. 247. l.) nem ismerhetjük el egyszerűen forradalmi proclamációnak, melyet — bíráló szerént — a jelölt évben felkelt főnemesség intézett Aranyosszékhez (Száz. 642. l.); mert abban az erdélyi magyarság fő- és egyéb rendei (proceres, magnates ac alii ordines et status Universitatis Nobilium Transsylvaniae) a jövődöbéli maguktartására vonatkozó fogadalmon kívül, az aranyosszékiek kívánságára a törvénykezési forumokat állapítják meg (*»megengedjük, Országúl, hogy etc.«*); ép ezért joggal nevezhetjük azt constitutiónak.

II.

Bírálónk az általa felderített bűneink lajstromába igen-igen sok helyen bejegyezte, hogy számos statutumot, melyek eredetijéhez hozzá nem férhettünk. gr. Kemény József tudósunknak az Erdélyi Múzeum kéziratárában őrzött gyűjteményéből, és nem az országos levéltárban levő hivatalos másolatokból írtunk le, holott *»a forráskiadási kritikának sokkal inkább megfelelt volna innen adni ki, mint egyszerű történetbuvár által a maga céljára ív és kelet nélkül, változtatva, sokszor rövidítve készült másolatról,«* s *»maga a kiadás is szabatosabb, hitelesebb s kétségtelenül hibátlanabb lett volna.«* (Száz. 642—643. ll.)

Munkánk 277. lapján világosan okadatoltuk, hogy miért közölhettük teljes megnyugvással a gr. Kemény-féle gyűjteményből mindazon statutumokat, melyek eredetijét megszereznünk nem sikerült; Jakab E. úr kritikája pedig ezen eljárásunk helyessége iránt még inkább megnyugtató. — Jakab E. úr ugyanis hallgatólag, sőt véletlen szerencsénkre egy ízben (Száz. 547. l.) nyíltan is elismerte, hogy a mi forrásunk az érintett hivatalos másolatokkal egyez, s csak három szabályzatnak, t. i. a munkánk 114., 351. és 428. lapjain közölt constitutióknak szövegében volt képes némi hibákat felfedezni. (Száz. 646. és 652. ll.) S vajjon miben állanak ezen hibák? Helyesírási eltérésekben, egyes szavaknak, egy ízben egy rövid, közömbös értékű mondatnak kihagyásában és abban,

hogy két-három esetben a hivatalos másolatban használt kifejezésektől eltérők fordulnak elő. De meg vagyunk győződve, hogy szakértő szem előtt a bíráló által kiböngészett eme hibák egyáltalán nem jelentkeznek olyanokul, melyek által az értelem megzavartatott vagy épen — mint bíráló (Száz. 653. l.) állítja — egészen elferdítettett volna; sőt ép ellenkezőleg, egyik úgynevezett hiba által az értelem még nyert is, nevezetesen azon hiba által, mely szerént a művünk 114. lapján levő constitutiók 5. pontjában »próbálna« (nem »próbálta, mint a Száz. 652. l. hibásan mondatik) szó tétetett, a hivatalos másolatban előforduló s a bíráló által sem értett »bocsuzza« szó helyett. Ugyanazon constitutiók 22. pontjában (116. l.) az »in praejudicium« helyett hibásan áll »ha praejudicium«; ánde ezen hiba is alig s bizonyára sokkal kisebb mérvben nehezíti a szöveg értelmét, semmint a mily mérvben nagyították, sőt épen elferdítik művünk hibáit a bírálatba becsúszott sajtóhibák, a midőn p. o. a művünkben lévő »teremtettével, szöknék, bonumot« szavak helyett a bírálatban hibásan »temtettével, szöknél, bosszumot« szavak fordulnak elő.

Azon állítást, hogy a bűnbakúl odaállított gyűjteményben az év és kelet hiányzik, kézzel foghatólag megczáfolja munkánk szövege, melyben minden statutum keltének éve, sok helytt keltének helye s napja is ki van téve. De van okunk kételkedni abban, hogy a különböző időkben hozott statutumokat egybefoglaló hivatalos másolatokban minden egyes statutum kelte is tüzetesen ki volna téve, a midőn még az eredeti jegyzőkönyvekben is azt tapasztaltuk, hogy a régibb időkben kelt statutumok hivatalos összegyűjtése alkalmával gyakran csakis az évszám tartatott meg a nap elhagyásával. Ezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy az eredetiről leírt sok statutumnak keltét biztosan meg sem állapíthattuk; mert a jegyzőkönyvben néha csakis az illető közgyűlés kezdő napja volt megjelölve, de nem az is, a melyen a statutum hozott. Egyébiránt, mivel nagyon ritka statutum bírhat a művelődés — s különösen a jogtörténet szempontjából oly kiváló érdekekkel és fontossággal, mint például egy hatalmas uralkodó trónraléptének, megkoronáztatásának, halálának, valamely szerencsés vagy végetes csatának stb. napja a politikai történet szempontjából: a kelet napjára nem nagy súlyt fektettünk; s hogy e miatt a közzétett statutumok bármelyike is hitelében, használhatóságában, vagy egyáltalán értékében legkisebb csorbát is szenvedett volna, azt Jakab E. úr behizonyítani még csak meg sem kísérlette.

Hanem hát. visszatérve a Kemény-féle gyűjteményhez, miért is tartja azt bíráló olyannyira megbízhatatlannak? Azért, mert azt »*örnokai, dedkoki, papok s mások*« másolták le (Száz. 647. l.). még pedig »*év és kelet nélkül, változtatva, sokszor rövidítve.*« De

ha megnézte volna ezen gyűjteményt, meggyőződhetett volna, hogy egy és ugyanazon kéz írta; s ha tudta volna, hogy ezen gyűjtemény épen a kir. kormányshéz levéltárában volt hivatalos másolatokról készült; és ha nem tétélezte volna fel a priori, hogy lelkiismeretes tudós a más által készített másolatot az eredetivel össze nem hasonlítja s hogy a tudományos céljára szánt kivonatokat akár az eredetiekből, akár másolatokból nem önmaga készíti, hanem mások által készített: talán ő is másként vélekedett volna e gyűjtemény értékéről s nem jut azon kényszerhelyzetbe, hogy kárhoztató ítéletének helyességét oly, lényegileg egészen jelentéktelen hibák felemlítésével támogatassa, melyekről azt sem tudja, nem sajtóhibák-e, vagy a mi leírásunk avagy munkánk letisztázóinak hibái?

Viszont mi okon tarja Jakab E. úr megbízhatóbbnak a fölünk oly távol s hozzá oly közel levő hivatalos másolatokat? Úgy látszik azért. mert »itt« — nem is bennök (Száz. 653. l.) — »hivatalos tustület mondja, hogy a másolat az eredetivel összevetettett.« Jaj, de az ily hivatalos másolatok korántsem »hiteles másolatok.« melyek t. i. úgy az alak mint a tartalom valódiságát bizonyítják. Azt Jakab E. úr sem állítja s nem is állíthatja, hogy e hivatalos másolatok változatlanul megtartották volna azon statutumok helyesírását s nyelvezetét, melyek eredetije sokkal régibb korból való, semmint magok a másolatok; de a tartalom hűsége tekintében sem nyujtanak azok oly föltétlen biztosítékot, minőt ő lát bennök. Hiszen, — mint maga említi (Száz. 643. és 644. ll.) — Vajda-Hunyadnak. főispáni *hivatalos* jelentés szerint, nem voltak constitutíói sem statutumai; Torda város hadnagya meg azt a jelentést tette a főispánnak, hogy »neki« (alkalmasint a városnak), nincsenek constitutíói, pedig hát hogy voltak, azt az illető eredeti jegyzőkönyvek bizonyítják; csak hogy persze nehezen jutottak volna azok munkánkba, ha e *hivatalos* jelentésekről tudomást szereztünk s rajtok megnyugodtunk volna. Ezt tudva, valóban nem képzelhetjük el, miként lehet oly föltétlen hitelt adni a hivatalos másolatok készítésével és egybevetésével megbízott közegek, bizottságok jelentésének, melyek még akkora hivatalos tekintélynek sem örvendettek, mint a főispán. Ez alapon, de ettől egészen eltekintve, már csak azért is, mivel a hivatalos másolatok és a mi forrásunk tartalma közt számba vehető eltérés nincs, bizvást gondolhatjuk, hogy a midőn ama hivatalos másolatokat fel nem használtuk, nem az Akadémia kiadványainak megbízhatósága, hanem fegfőlebb önmagunk ellen vétkeztünk, a mennyiben nem vehettük igénybe Jakab E. úr előzékenységét, melylyel köztudomás szerént az erdélyi adatokat, mint saját monopoliumát, rendelkezés alá bocsátani szokta.

III.

Azt is kimutatja s egész halmaz adattal bizonyítja a kritika (Száz. 649. l.), hogy az Akadémia szóban forgó kiadványa nem teljes.

Kár volt ennek bizonyítgatásán annyit fáradozni, mert sem mi nem állítjuk, sem bármely józan elméjű ember nem gondolhatja, hogy e kiadvány teljes; csakhogy e hiánnyal az Erdélyi Múzeum kéziratári gyűjteménye semminemű összefüggésben sincs. Sok statutum van nemcsak ebben, hanem az egyes törvényhatóságoknak általunk átvizsgált eredeti jegyzőkönyveiben is, melyeket, mint jelentékteleneket vagy mint korábbiak egyszerű ismétléseit szándékosan hagyunk ki, nehogy munkánk terjedelmét szükségtelenül gyarapítsuk; s bizonyára, lelkiismeretes kutatásunk daczára is, kikerülhették figyelmünket a sokszor nagy kinnal alig olvasható jegyzőkönyvekben olyanok, melyeket közölni érdemes lett volna; végre kimaradtak olyanok, melyeket eredetiben megtalálunk nem sikerült, de az Országos Levéltár hivatalos másolatairól közölhattunk volna. Csakis ez utóbbiak hiánya szolgálhat némi okul azon kifogásra, hogy munkánk nem teljes. A hiány azonban e részben sem oly ijesztő, minőnek bíráló úr festi, aztán meg nem is helyrehozhatatlan. Mert először is munkánk célja nem az, hogy abban minden statutum a legutolsó darabig, hanem, hogy *minden korból* a jog anyagát képező viszonyokra vonatkozó statutumok közöltessenek; e cél pedig munkánk jelen tartalma mellett is el van érve. S másodszor abban a községek statutumainak, melyek különben is csak illető törvényhatóságuk statutumainak keretén belül mozoghattak, úgy szintén a szomszédsági szabályoknak szorosan véve nincs helyök; mind a mellett — nem ugyan minden habozás nélkül — mégis elszántuk magunkat arra, hogy néhány kiválóan érdekest abba mutatványul felvegyünk; ámde a bírálatban munkánk nem teljességének bizonyítására felsorolt statutumoknak tulnyomó része ilyen munkánkba nem tartozó községi statutum, másik, csekélyebb része szomszédsági statutum, s egy harmadik része nem létező statutum. E szerint vajmi kicsiny tömegre apad le azon statutumok száma, melyeket a bírálat szerint közölnünk kell vala. E hiányon is munkánk utolsó kötetének függelékében annak idején segíthetünk.

IV.

Forrásidézésünk módjával is elégedetlen Jakab E. úr. Ezen elégedetlenségét igen kedélyes módon adja tudtára a nagy közönségnek. Előbb (Száz. 544. l.) megjegyzi, hogy a hol csak lehetett, az eredeti jegyzőkönyvekből vettük közléseink egyes

czimeit; elmondja (Száz. 544., 549., 550., 644. ll.) a helyhatósági szabályoknak egy jó hosszú soráról, a többi közt Udvarhely-, Maros- és Aranyosszékéiről, hogy eredetiből vannak közölve, s minduntalan zsémbel, hogy annyi meg annyi statutumot az erd. muz. kéziratgyűjteményéből vettünk ki: aztán hirtelen elkeseredik s panaszt tesz (Száz. 647. l.), hogy »*átalában* a kiadók forrásra utalása fölött bizonyos oraculum-féle homályosság és kétely borong,« a mi miatt nem tudja, hol keresse, ha meg akarná látni, az eredetit; kereken kijelenti, hogy »kiadók forrásidézése, forrásra utalása homályos és határozatlan« (Száz. 653. l.), sőt még a fölött is kételkedik, a miről előbb már meggyőződött, t. i. hogy az előbb érintett székely székek szabályait eredetiből közöltük. — Hogyan fogamzhatott meg lelkében ezen elégtelenség érzete, nem tudjuk; de elképzeljük. A munkához irt előszó I. lapjának olvasása alkalmával jóhiszeműleg megbízott azon állításunkban, hogy a törvényhatóságok levéltárait bejártuk s hogy másolatokat csak eredetiek hiányában használtunk; ezen bizalma egy ideig rendületlen is maradt, midőn látta, hogy lelkiismeretesen utalunk az illető levéltárra, jegyzőkönyvre, s a mennyeiben az lapszámozva volt. a lap számára is, hol az eredetit megkaptuk; miuthogy azonban ily körülményes utalás munkánkban roppant nagy számmal fordul elő s csak kivételesen maradt abban, önmagunknak vagy a munka egyes részeit letisztázóknak feledékenységből, valószínűtlennek kezdte tartani, hogy tőlünk ilyen sok időt és fáradságot igénylő munka kiteljék; mindinkább bele élte magát azon gondolatba, hogy mi csak az eredeti hollétéről szereztünk magunknak tudomást, vagy hogy abba legfőlebb beletekintettünk, s aztán fűhöz-fához fordultunk, hogy másolatra tegyünk szert, melyből a közlendő statutumot kiirhassuk. Más, járatlanabb kritikus alkalmasint azzal vetett volna véget kételyének, hogy próbára teszi idézésünket, a minek eszközlése, mivel az eredeti hollétét pontosan megjelöltük, nem is lett volna nehéz munka.

V.

Bíráló mulattató kedélyessége hirtelen ijesztő komolyságba csap át, mire azzal készíti elő az olvasót, hogy bírálatának közvetlenül az előbbire következő szakaszát ezen nagy hangzású felirattal látja el: »*Közjogi és helyesírási hibák, földrajzi botlások.*« (Száz. 654. l.) Mily értékes zsákmányt helyez kilátásba ezen szakasz czíme, s mily értéktelent nyújt mégis annak tartalma! Egyetlen egy közjogi hibát törekszik kimutatni, s ez sem sikerül neki. Hibáztunk. ő szerinte, abban, hogy »Szász grófi tisztság«-ról szólunk (Corp. stat. 632. l.), a midőn Erdély alkotmánya sem

- Szász grófságot, sem tisztséget nem ismer, hanem csak *Szász nemzet ispánját* és *ispáni hivatalát*, ez utóbbi szó alatt értetvén maga a *Szász nemzet ispánja és »segítő személyzete.*» — Tudtunkkal a német *Graf*-ot a magyarban *grófnak* szokás mondani, a *hivatalnok*, *tisztviselő*, *tiszt*, úgy szintén a *tiszttség* és *hivatal* szokat is a közéletben felváltva ugyanazon értelemben szokták használni; épen ezért használják a szebeni »*gróf*« illetőleg »*grófság*« kifejezést nagy tekintélyű tudósok is (p. o. Hajnik I. Magyar alk. és jogtört. Pest, 1861. a 261. l., és Szilágyi Sándor. Erdélyország tört. 1866. a 45 — 47. ll.), s magok a törvények csakis szász »*Tisztek*«-et ismernek (p. o. Appr. Const. P. II. T. 1. art. 5. Cond. XIV. vagy Comp. Const. P. II. T. 1. art. 2. Cond. XVIII. stb.) Mindezeket megfontolva, könnyű átlátni, hogy egyrészt nem hibáztunk közjogilag, midőn a Szász grófi tisztség betöltésének módjáról szoltunk, s más részt mily képtelenségre vezetne Jakab E. úr komoly tanácsának követése, mert ennek nyomán így kell vala szólni: a szász nemzet *ispáni hivatalának* betöltési módja, a mi saját értelmezése szerint annyi mint »*a szász nemzeti ispán és segítő személyzetének betöltési módja*, -- vagyis képtelenség.

Helyesírási hibát egyetlen egyet sem említ, hanem felhoz három szót munkánkából, melyek nem egyeznek az eredetiben levő szókkal, a mit a legszigorúbb kritika is legfőlebb olvasási, de nem helyesírási hibának tudhat be; de kettőt ezek közül nyugodt lélekkel sajtóhibául ismerhetett volna el. (Ezek helyett: ad imaque, niteretur, t. i. munkánkban ad rinaque, intereretur fordul elő); aztán néhány kifejezést vesz elő, melyekkel legfőlebb műveiből nagyon jól ismert magyar nyelvérzéke ellen vétettünk; pl. óhajtotta volna, hogy a még mindig divatos *natió*, a közbeszédben gyakran hallható *nem tudni*, s a tudósvilágban technicus jelentőségű *laicus* kifejezések helyett a *nemzet*, *nem lehet tudni*, *nem szakember* kifejezésekkel éljünk.

Valamivel szerencsésebb volt bíráló a földrajzi botlások terén; itt alkalmas zsákmányul kínálkozott neki azon piczinyke kis ártatlan tévedésünk, mely szerint két jelentéktelen kis felső-fejérmegyei községet Alsó-Fejérmegyéhez számítottunk. Minthogy azomban ezen említést is alig érdemlő *egy* jelentéktelen elvétel egymagában nem volt méltó a »földrajzi botlások« címére, bíráló kénytelen volt társáról is gondoskodni, mely célból földrajzi botlásnak kereszteli azt, hogy a szövegben előforduló néhány szász községet a jegyzetben magyarul megnevezni szükségtelennek tartottuk, s hogy egyik jegyzetben (az 539. l.) sajtó- vagy tollhibából ez áll »*faluk*«, holott a szövegben csak *egy falu*-ról van szó.

VI.

A bírálat utolsó része téves és hiányos magyarázatainkat van hivatva kimutatni; de az egész nem sokkal több, mint aprólékos dolgokkal való pepecselés, gyermekes kifogások és szörszálhasogatások vegyüléke; pl. helyteleníti hogy az invadiare szót pignorare szóval, a házából pecsételjék ki kifejezést *zárják ki*-vel, a parentela fogalmat családi összeköttetéssel, a postergalni igét megvetni, visszautasítani igékkel értelmeztük; fölöslegesnek tartja a *közkert* és *orda* szó magyarázását; megjegyzi, hogy az esztena nem a juhakol, hanem a juhnyáj gazdájának lakháza vagy kalyibája, hogy a pakulár nem juhásztor, hanem a major nyájőrző szolgálja, a plajás sem határszéli őr, hanem határszéli szoros-őr, út-őr; rosz néven veszi, hogy egy pár jelentéktelen szót nem értelmeztünk stb. A mily jellemzők ezen kifogások bírálónk tudományos, szellemi színvonalára nézve, ép oly érdemetlenek arra, hogy azokkal komoly ember foglalkozzék s időt veszttegessen. Csak egy vád olyan a bírálat ezen részében, melyet külön szemügyre venni szükséges.

A Száz. 658. lapján ugyanis ez áll: »379. 420. lapon kiadók a kérdésre: kik lehetnek regiusok = királyi emberek? így felelnek: azon világi egyének, a kik mint idéző, vallató stb. biztosok járnak el s utalnak a Hármas T. K. II. r. 19. tit. 2. §-á-a. De a magyarázat újabb magyarázatot kíván.«

Ámde mi munkánk 379. l. az 1. jegyzetben - mint ezt az első mondat végére tett kettőspont is tanúsítja - sem nem kérdezzünk, sem nem felelünk, hanem egyszerűen arra nézve, hogy kik lehetnek királyi emberek, vagyis azon világi egyének kik mint biztosok járnak el, utalunk a HK. egy helyére, mint olyanra, mely e tárgyra vonatkozó rendelkezést tartalmaz s ekként a regiusi intézmény történetének kifejtése céljából felhasználható. Ha magyarázni akartunk volna, bizonyára nem elégedtünk volna meg egy pár szóból álló felelettel, de azzal sem, hogy — miként Jakab E. úr teszi — elmeséljük, miként lett valaki táblabíróvá. mikor s hogyan tettük le mimagunk a vizsgát, magának a megmagyarázandó jogintézménynek történeti fejlődését pedig egészen tekinteten kívül hagyva, csakis utolsó fejlődési szakát néhány odavetett szóval fölületesen írjuk le. Tehát nem mi magyarázunk tévesen és hiányosan, hanem a bíráló magyaráz tévesen minket, s hiányosan egy jogintézményt.

A többire nézve csak egész általánosságban jegyezzük meg, hogy célunk nem lévén a közlött források teljes feldolgozása. főadatunk körén kívül esett, úgy a bennük érintett egyes intézmények részletes kifejtése, mint egyes, különösen gazdasági tár-

gyak kimerítő technikai leírása. Ugyanazért elégnék tartottuk, hogy azokról a források megértésének könnyítése végett némileg tájékoztató fogalmakat nyújtunk, melyeket az irántuk érdeklődők csekély fáradsággal egészíthetnek ki. Az pedig, hogy mit kelljen forrásgyűjtemények közlétevéinek magyarázniok, nagy részt egyéni nézet és ízlés dolga: ugyanazon hely magyarázását az egyik szükségesnek, a másik fölöslegesnek tarthatja s viszont. Hogy e részben sem talált a mi nézetünk s ízlésünk a bírálóéval, sajnálkozással vesszük tudomásul.

Nem folytatjuk tovább észrevételeinket. Lelkiismeretünk már is hiában való időpazarlással vádol, a miért hogy ennyire is részleteztünk egy oly bírálatot, melyet nem alapos tudomány, hanem saját bevallása szerint (Századok 541., 659. lap) csak hazafias szándék és jóhiszeműség vezérelt oly munka becsének megítélésében, melyben a hazai tudomány javára értékesíthető kincsek egész halmaza van összehordva. De szükségesnek tartottuk e bírálat valódi jelentőségét felderíteni egyrészt azért, mert az, egy akadémikus tollából kerülván ki: nagyon alkalmas arra, hogy egy akadémiai kiadvány igazi értéke iránt a nagy közönség véleményét tévutra vezesse; másrészt pedig azért, mert hallgatásunkkal okot szolgáltathattunk volna olyan föltevésre is, mintha mi bíráló javaslatait elfogadni készek volnánk.

Végül, mivel Jakab Elek úr is bizonyára ismeri a mondást »timeo Danaos et dona ferentes,« azon reményben vesszünk búcsút bírálatától, hogy nem veendi tőlünk rossz néven, ha sok évi fáradságunkért ajándékol oda dobott dicsérő kifejezéseit elfogadni nem kívánjuk.

DR. ÓVÁRI KELEMEN.

DR. KOLOSVÁRI SÁNDOR.

A XI. és XII. századbeli Magyarországi Zsinatok és azoknak a külföldi zsinatokhoz való viszonya. Hittudori értekezés. Írta Karácson Imre, győregyházmegyei áldozár. Győr, 1888. 8-rét, 137 l.

Az egyházi zsinatok szabványai általában, különösen pedig egyes országok részleges zsinatainak határozmányai a történetbúvárra nézve rendkívül becses forrást képeznek; mert nemcsak az illető ország egyházi viszonyaira vetnek élénk világot, hanem híven visszatükrözik annak erkölcsi és cultur állapotait is. Nem csoda tehát, hogy a magyarországi egyházi zsinatok pragmatikus és összehasonlító történetének megírása is már több oldalról nyilvánuló óhajnak, sőt akadémiai pályakérdésnek képezte tárgyát, anélkül azonban, hogy eddig eredményre vezetett volna. Annál